

DOCTORAATSONDERZOEK - DOCTORATS

ANNLEEN ARNOUT

Sights/Sites of Splendor. The Shopping Landscape in Nineteenth-Century Brussels

KU Leuven & Universiteit Antwerpen, 2014.

Promotoren : Jo Tollebeek & Bruno Blondé.

Dit proefschrift behandelt de geschiedenis van het winkellandschap in Brussel tijdens de negentiende eeuw. Centraal staat de vraag uit welke stedelijke en commerciële plaatsen dat winkellandschap bestond, hoe hun onderlinge verhouding evolueerde en op welke manier de ontwikkeling van die verschillende winkelruimtes zich vertaalde in een veranderende winkelcultuur.

Hoewel de toenemende commercialisering van het negentiende-eeuws stedelijk landschap al langer een topos in de historiografie is, hadden historici tot nog toe vooral aandacht voor individuele commerciële instituten en plaatsen. Met een duidelijke voorkeur voor de zogenaamd nieuwe of ‘moderne’ kleinhandelsvormen, zoals de coöperatie, de winkelketen en – bovenal – het warenhuis, bestudeerden zij die instituten in isolement van elkaar en van de ruimere context van minder opzienbarende winkelplaatsen. Wanneer in meer recent onderzoek aandacht werd geschonken aan meer traditionele kleinhandelsvormen, zoals de markt, de ambulante handel en de kleine winkel, was dat vooral vanuit een interesse in het conflict tussen traditie en moderniteit. Ook hier was zelden oog voor meer dan twee circuits. Nochtans was dat isolement geen kenmerk van de historische realiteit. Markten, markthallen, winkels, warenhuizen, galerijen, veilinghuizen, bazaars, vestigingen van winkelketens en coöperaties deelden straten en voetpaden met elkaar en met hun

klanten. Om die reden neemt deze studie het volledige winkellandschap onder de loep : de ruimte die de verschillende winkelplaatsen en -instituten met elkaar verbond.

In dit proefschrift wordt ervoor gekozen de geschiedenis van het winkelen in de negentiende-eeuwse stad vanuit een ruimtelijk perspectief te herevalueren, met Brussel als *case-study*. Die heroverweging is des te meer nodig omdat de historiografie lange tijd gevangen zat in een zoektocht naar de wortels van de moderne consumptiemaatschappij. In recent onderzoek werd het nut naar die zoektocht echter in vraag gesteld. Enerzijds is duidelijk geworden dat zogenaamd ‘moderne’ winkelpraktijken reeds in de vroegmoderne periode bestonden en dat zogenaamd ‘traditionele’ kleinhandelsvormen belangrijk bleven tijdens de negentiende eeuw. Anderzijds is het begrip ‘moderniteit’, in de teleologische en progressistische interpretatie ervan, in diskrediet geraakt.

Om voorbij het vraagstuk van moderniteit te kijken, gaat deze studie op zoek naar elementen van continuïteit en discontinuïteit in het winkellandschap en de daarin gewortelde winkelcultuur. Er wordt onderzocht hoe het winkellandschap zich tijdens de negentiende eeuw in Brussel ontwikkelde, uit wat voor verschillende winkelplaatsen het bestond en hoe hun onderlinge verhouding evolueerde. Uiteindelijk staat de vraag centraal hoe die ontwikkelingen zich op een kwalitatieve manier vertaalden in een evoluerende winkelcultuur.

Dit onderzoek toont aan dat er tijdens de negentiende eeuw een sterke densificatie optrad in het hart van het Brusselse winkellandschap. Nooit waren er in het centrum van

Brussel meer winkels dan aan het begin van de twintigste eeuw. Eerder dan revolutionair nieuwe winkelplaatsen, bracht de eeuw van de 'moderniteit' in Brussel een groeiende variëteit aan soorten winkelplaatsen met zich mee. Het winkelen in die winkelruimtes werd des te meer en bij uitstek een activiteit voor voetgangers. Winkelen en wandelen in het stadscentrum versmolten er als het ware tot één activiteit. 'Window-shopping' groeide uit tot een zelfstandig en onontbeerlijk onderdeel van het winkelen. De omvang en vormgeving van de etalages speelden daar in toenemende mate op in. Ook de omgeving van de straat werd steeds meer ingericht om die praktijk te faciliteren. Voetpaden werden aangelegd en mogelijke obstructies werden verwijderd. Praktijken die door het stadsbestuur als sociaal onaangepast werden beschouwd, zoals straatmarkten, uitstallingen van ambulante handelaren en dergelijke meer, werden van de straten geweerd. De evoluties in het winkellandschap en de winkelcultuur waren sterk verweven met projecten van stadsverfraaiing, sanering en rationalisering van de stedelijke ruimte. Ze zijn een uitdrukking van de ambities van het toenmalig liberaal-burgerlijk stadsbestuur voor de 'moderne stad', maar tonen ook de beperkingen en soms zelfs het falen van het beleid aan.

In dit proefschrift wordt betoogd dat winkelcultuur en winkel-subculturen eerder gebonden zijn aan het type goederen en aan de locaties in de stad dan aan het type winkeloutlet. De evoluerende winkelcultuur werd gedragen door de verschillende 'sites of shopping'. Hoewel niet het toneel van een kleinhandels- en winkelrevolutie, evolueerden tijdens de negentiende eeuw de praktijken en vormgeving van het winkelen in

Brussel wel degelijk. Dit proefschrift toont aan dat de ontwikkeling van het winkellandschap en de winkelcultuur een complex proces was dat heen en weer, soms toevallig, soms georkestreerd liep langsheen nieuwe en minder nieuwe plekken van de negentiende eeuw, en waarbij de iconische winkelinstituten de rol opnamen van katalysator in een dynamisch winkellandschap. De nieuwe winkelplaatsen en het winkellandschap waarin ze waren geworteld, waren de hele negentiende eeuw lang getekend door de zucht naar 'splendor' – hoewel die ambitie niet altijd bewaarheid werd.